

Nr 249.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 173, med förslag till förordning angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall m. m.

Det riktigaste och för framtiden mest betryggande utnyttjandet av statens vattenfall vore givetvis, att staten själv utbyggde desamma och därifrån tillhandahölle allmänheten elektrisk energi. Då oöverstigliga hinder synas möta för närvarande för en sådan uppgift, anses det icke återstå någon annan utväg än att i avvaktan på bättre tider upplåta en stor del av vattenfallen till enskilda. Med tillfredsställelse kan emellertid antecknas att så mycket har insikten om betydelsen av statens äganderätt till vattenkraft trängt igenom, att man icke från något håll velat föreslå, att staten skall sälja sin ifrågasvarande egendom till enskilda, utan ifrågasättes allenast, att vattenfallen skola utarrenderas tills vidare.

De behöriga grunderna för en sådan utarrendering ligga tämligen självklara. Arrendatorn bör ha en tryggad besittning och möjlighet att begagna besittningsrätten såsom kreditunderlag. Staten å andra sidan bör hava sin tillbörliga andel i avkastningen av själva vattenkraftens värde, möjlighet att återtaga vattenkraften för omistliga statsändamål samt rätt att under upplåtelse tiden utöva en lojal kontroll på att besittningsrätten, såvitt med själva upplåtelsens ändamål är förenligt, utnyttjas på allmännyttigt sätt.

Under ett samhällsskick, där alla äro besjälade av omtanke för det allmänna bästa, skulle en dylik sak med lätthet kunna förtroendefullt ordnas. Nu är det emellertid icke så. Samhällsförhållandena bjuda en var att söka sin fördel på andras bekostnad, och då inträffar det

merendels att de makter, som äro starkast och hava de flesta relationerna, tillvinna sig obehöriga fördelar på andra berättigade intressens bekostnad.

Ett särdeles belysande exempel ur detta olidliga tillstånd är den på senare tider i vårt land uppkomna kampen om vattenkraften och de ekonomiska möjligheter densamma erbjuder. På europeiska kontinenten har samma strid icke på detta sätt uppkommit till följd av att vattenkraften på grund av de särskilda staternas rättsordningar, uppbyggda i detta fall på den romerska rätten, lagt vattenkraften väsentligen under det allmännas herravälde. Hos oss däremot har lagstiftningen utan förutseende lämnat vattenkraften värnlös i de flesta fall till allmänt utnyttjande av spekulationen. Det är klart att under inflytandet av en sådan ensidigt individualistisk lagstiftning ifrågavarande ekonomiska värden lämnas öppna även för förvärvsbegärets tygellösheter och endast med största svårighet i oavlätlig kamp med mäktiga privatekonomiska intressen kunna omhägnas tillräckligt av det allmänna intressets skyddande hand.

Frågan om upplåtelse till enskilda av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall avspeglar alltifrån dess uppkomst detta sakernas tillstånd. Det privata kapitalet nedlägger helt naturligt all sin kraft på hithörande exploateringar, i vilka industriens framtid i väsentlig mån anses ligga. Och då den högre ämbetsmannavärlden merendels är delägare eller besläktad med företagen eller hoppas att bliva det, skymmes för densamma, låt vara omedvetet, den rätta synen på dessa angelägenheter allt för ofta.

Det nu framlagda förslaget (prop. 173) synes i mycket vara ett uttryck för dessa vanskligheter likaväl som tidigare förslag i ämnet, och vad undertecknad i motion vid 1911 års riksdag (nr 331 inom andra kammaren) därom anfört förefaller mig i väsentliga delar äga tillämpning även på ifrågavarande förslag. De så kallade processfall, varom nu är fråga, komma i den mån de upplåtas enligt förslagets grunder att under nära ett sekel oavsett eventuella processers utgång förvandlas till en privat tillhörighet för vattenkraftsindustrien med tämligen lika oinskränkt tillgodonjutande av de i vattenfallen nedlagda ekonomiska värdena, som om det vore dess eget. Vad förslaget innehåller av behöriga stadganden i syfte att bereda arrendatorn en tryggad besittning och kreditsäkerhet torde ej vara något att erinra emot. I detta avseende synes förslaget böra helst förtydligas med en uttrycklig föreskrift, att arrendatorn alltid i framtiden är berättigad att övertaga arrendet vid varje upplåtelseutgång, utom då

kronan skall använda vattenkraften för egna anläggningar eller upplåtelsen avser nya ändamål, som måste på den ifrågavarande platsen tillgodoses.

Emellertid har som sagt statens och de allmänna intressena blivit mest lidande. Detta möter redan i fråga om tiden för upplåtelsen. Den föga motiverade skillnaden i tidsbestämmelser vid upplåtelse på vanligt arrende och med vattenfallsrätt kvarstår delvis oförändrad. Den år 1911 genom sammanjämkning stadgade möjligheten till upplåtelse på en gång i 75 år vid upplåtelse med vattenfallsrätt är icke blott bibehållen utan tillbörliga garantier men dessutom utsträckt både för arrende och vattenfallsrätt till det gamla en gång av riksdagen förkastade förslaget om en upplåtelse tid av 95 år. Härmed må jämföras, utom det kontinentala Europas exempel med sina jämförelsevis korta koncessionstider, särskilt lagen om koncession för kraftledningar, som må beviljas för en tid av högst 40 år i sänder, vilket visat sig trots alla uttalade farhågor ej förhindra lika litet här som i utlandet de mest storartade enskilda vattenkraftsanläggningar. Likaså må erinras, hursom i det år 1910 för riksdagen framlagda förslaget om tillgodogörande av mineralfyndighet på kronojord staten förbehölls att kunna återtaga gruvdriften mot erläggande av viss lösen för anläggningarna redan trettio år från tiden för utarrenderingen. Med fastställande utav vederbörandes företrädesrätt till ny upplåtelse och statens inlösningsskyldighet synes mig nu vid en revision av dessa bestämmelser den gamla tanken på en upplåtelse tid av 95 år bort uppgivas, om man ock velat för processfallen behålla den år 1911 beslutade utsträckta tiden av 75 år för vattenrättsupplåtelse, vilken tidsbestämmelse åtminstone vid en blivande revision av de gamla bestämmelserna synes mig böra borttagas.

Under alla omständigheter bör, även om en längre upplåtelse tid bibehålles, det sörjas för att staten under denna ofantliga tidsperiod icke går väsentligen miste om behörig inkomst av sin egendom. Det gjorde ju ej så mycket, om vattenkraftens genom konjunkturerna stegrade värde tillföll konsumenterna, men som industrien nu är anordnad, får dess ledning icke inrätta sig i främsta rummet för att bereda allmänheten fördelar efter självkostnaden, däri inberäknat en skälig ränta på anläggningsskapitalet, utan måste söka bereda den största möjliga vinst åt aktieägarna. Staten bör se till att den stegrade inkomsten av dess, i detta fall visserligen eventuella egendom går åtminstone i avsevärd mån till det allmänna, som allt för väl behöver sina inkomster, och icke obehörigen till aktieägare. Uti den år 1910 framlagda propositionen rörande utarrendering av kronan tillhöriga vattenfall yttrades härom följande: »Det

torde icke vara lämpligt, att, om staten för att främja en ny och för landet viktig industri, som till en början ej kan bära ett normalt kraftpris, beviljat densamma upplåtelse av ett vattenfall på synnerligen fördelaktiga villkor, staten vid arrendetidens utgång, när det industriella företaget måhända utvecklats till en mycket vinstgivande affär, skulle vara förhindrad att betinga sig den arrendeavgift och de övriga villkor, som motsvara då gällande kraftpris.»

Uti det ovan nämnda förslaget om utarrendering av mineralfyndigheter var denna angelägenhet väl tillgodosedd. Kronan skulle årligen i arrende åtnjuta viss del av vinsten, och speciella föreskrifter meddelades i själva lagen om hur beloppet skulle beräknas, därvid olika meningar yppades endast, om det vore lämpligast att beräkna avgiften efter netto- eller bruttoinkomsten. Kronans jordbruksegendom utarrenderas vanligen på tjugu år i sänder, och så ofta äger således en reglering av arrendeavgiften rum. I den förenämnda motionen vid 1911 års riksdag ifrågasattes en reglering åtminstone vart tjugonde år av avgiften, om man nu ej vill även i detta fall inlåta sig på rent av en årlig reglering, såsom vid upplåtelse av malmfyndigheter ifrågasatts.

Vid förnyad upplåtelse skall denna enligt förslaget ske på skäligen villkor, vilket ju är riktigt. Det förefaller dock betänkligt att stanna vid detta. I lagtexten borde sålunda åtminstone i ett så viktigt fall helst finnas några grundlinjer, särskilt för de nya avgifternas beräkning. Visserligen finnas några anvisningar därutinnan i kommitterades motivering. Men detta hjälper ej mycket, när det enskilda intresset med sitt stora inflytande gör sig med alla sina hjälpmedel gällande. Vi erinra oss, hur det nyligen gick till och med beträffande en allmän lag om militieombudsmannens befogenhet. En ifrågasatt viktig begränsning därutinnan erhöll första kammaren enligt lagutskottets utlåtande kompromissvis hel och odelad i lagtexten, under det andra kammaren hugnades med några försäkringar i motiveringen. I första kammaren tog man sedan lagtexten under förklarande från majoritetens ledare, att motiveringen givetvis ej var bindande vid blivande tolkning av lagtexten.

Förslaget bestämmer vidare, att tvist om vilka villkor beträffande så väl avgälden som i övrigt må anses skäligen, skola hänskjutas till skiljemän. Dessa skola vara tre eller fem, utsedda en eller två av vardera parten och den tredje eller femte av de sålunda valda eller om de ej komma överens av befallningshavande. En så sammansatt skiljedomstol, utan all vägledning i lagtexten annat än genom hänvisningen till en godtycklig uppskattning av vad skiljemännen kunna anse skäligen, lämnar naturligtvis det bästa tillfället för obehöriga enskilda intressen

att göra sig gällande. Erfarenheten om den demoraliserade rättsskipning, som framgår ur en sådan domstol, har mångenstädes föranlett dess avskaffande, där skiljedom eljest använts. Att i ett så viktigt fall låta ett mäktigt och påpassligt enskilt intresse sitta med och bestämma vad staten bör betinga för »skäliga» villkor för upplåtelse av sin egendom, kan icke vara välbetänkt. Det är lättare att framtvinga en förnuftig, frivillig överenskommelse, om saken i brist på åsämjande måste gå till allmän domstol, och hos denna kan man också med större visshet påräkna ett verkligt skäligt domslut. Enligt förslaget om upplåtelse av malmfyndigheter skall avgäldens belopp bestämmas av en nämnd, utsedd på sätt av Konungen särskilt stadgas. Först därefter kan saken från nämnden fullföljas genom besvär till en ungefär så beskaffad skiljenämnd, som ovan sägs. Här gäller det dock dessutom ett årligt avgörande, vilket ej är så äventyrligt, som fastställande av villkor för en människoålder. Förslagets bestämmelse om skiljenämnd bör således enligt min uppfattning för säkerhets skull utgå och ersättas med en hänvisning till allmän domstol eller bestämmelse om en bättre nämnd.

Vattenfallsstyrelsen har i förslaget tillagts en enväldig befogenhet att bestämma avgälder och övriga villkor så väl vid den första uppgörelsen som vid förnyad upplåtelse. Det är visserligen sant, att staten, om den skall upprätta affärsdrivande verk, måste lämna deras ledning en större handlingsfrihet utan band av byråkratiska former. Detta är dock en sak. En annan är själva överlåtelsen av en statens dyrbara egendom av ifrågavarande beskaffenhet för långa tider. Det synes mig vara oeftergivligt, att alla sådana huvudsakliga upplåtelse med villkor skola underställas åtminstone Kungl. Maj:ts prövning. Rätteligen borde ett sådant förfogande gå även till riksdagen, om det låte sig göra, och synes mig detta alltid böra ske, när upplåtelsen avser en så lång tid som 75 eller 95 år.

I vissa viktiga avseenden lämna de allmänna grunderna utrymme för den farhågan, att ingen myndighet, icke ens vattenfallsstyrelsen, äger befogenhet att däråt ägna någon omtanke. Särskilt gäller detta betryggande av allmänna intressen och allmänhetens rätt. Något övervägande exempelvis om lämpligheten, att vid upplåtelse av vattenkraft för elektriska kraftledningar kontraktet även bör eventuellt innehålla bestämmelser om möjligheter för staten att i framtiden skäligen reglera priset för vattenkraften, att orten förbehålles rätt till arrende av viss kraft o. s. v., läser icke ens hava ägt rum vid ärendets tidigare beredning, och någon bestämmelse härom förekommer icke heller i det nu framlagda

förslaget. Det förefaller dock nödigt, att i de allmänna grunderna även påläggas vederbörande en förpliktelse eller åtminstone rättighet att i kontrakten skäligen se upp även med dessa och andra dylika frågor.

Förevarande förslag avser att fastställa bestämmelser endast för en tid av fem år för att vinna erfarenheter. Detta synes vara en lämplig bestämmelse i och för sig, men bör icke få åberopas för ett bortseende tills vidare från ovanberörda synpunkter. Släpper man efter på rimliga bestämmelser i början, blir det ännu svårare att genomdriva sådana efteråt för att nu ej tala om, att de otillräckliga bestämmelserna oåterkalleligen bli för lång tid tillämpade på de upplåtelser, som ägt rum under femårsperioden.

Ofta invändes, att staten måste vara så frikostig som möjligt för att få några arrendatorer av vattenfall. Däremot må till en början erinras att svårigheten att få avnämare av statens vattenfall består väl närmast däri, att vattenkraften ej kan ekonomiskt på en gång tillgodogöras. Det måste för de norrländska bygderna ske så småningom. Däremot är det farligt att fastslå, att staten bör så gott som skänka bort sin egendom. Så länge sådana möjligheter stå öppna genom energiskt bearbetande av dem, som ha avgörandet, komma klagomålen om omöjligheten att tillgodose berättigade anspråk från det allmännas sida att oavlåtligt förnimmas. Står man däremot en gång inför ett fullbordat faktum, som ej tillåter vidare något obilligt åsidosättande av statens och det allmännas rätt, komma dessa röster att snart tystna. Vad som en gång utgavs vara omöjligt, blir då ofta med största lätt-
het överkomligt. Så skedde i striden om författningen rörande elektriska kraftledningar.

Nu är det visserligen sant, att kommitterade, som haft till uppdrag att framlägga förslag om erforderliga ändringar av gällande grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, därvid nu till en början framlagt förslag rörande upplåtelse av de s. k. processfallen, byggt på gällande bestämmelser med tillägg av vissa lättnader för arrendatorn av billighetsskal. Det skall icke förnekas, att en viss särskild hänsyn här må lämpligen äga rum, och vad ovan anmärkts riktar sig icke mot det väsentligaste av vad i sådant hänseende i propositionen med stöd av kommitterades förslag ifrågasättes. Erinringarna gälla sådana saker, som enligt min uppfattning böra i lika hög grad vinna tillämpning även för processfallen, varförutom ett nytt uppslag av kom-

mittén ansetts av mig böra utgå, liksom ett tillägg av Kungl. Maj:t förefallit mig, på sätt ock i en redan väckt motion förordats, böra borttagas. Man skulle nu kunna säga, att vad förslaget innehåller i anslutning till gällande bestämmelser ej bör annat än i sammanhang med dem komma till bedömande. En sådan ståndpunkt är dock ganska äventyrlig liksom en underlåten prövning av de kritiserade nyheterna i propositionen. Dylika grundsatser bliva därigenom ännu mer fastslagna att lända till efterrättelse även i det fortsatta utredningsarbetet, och ur denna synpunkt är det icke lyckligt att nu framlägga ett särskilt förslag för vissa fastigheter med bibehållande eller införande av föreskrifter, som vid en allmän revision böra övergivas.

Man kan också av kommitterades motivering förstå, att ett förtgående även vid den allmänna revisionen på de nu inslagna vägarna icke varit för kommitterade främmande. Ännu tydligare framgår detta av civilministerns motivering till statsrådsprotokollet. Han finner där villkoren ur allmänna synpunkter befogade och motiverar sitt nya villkor om förlängning av upplåtelse tiden med nödvändigheten att åstadkomma ett kraftigt uppsving av vattenfallsbebyggandet i de norra delarna av landet samt framför även den av vattenlagskommittén framhållna angelägenheten att lämna industrien friaste exploateringsmöjligheter för att kunna taga upp tävlan med konkurrerande företag (jämför häremot min motion nr 137 vid denna riksdag om revision av vattenrättskommitténs förslag sid. 33—34). Först i sista hand betonas såsom ett ytterligare skäl för förlängning av upplåtelse tiden en billig hänsyn i fråga om de s. k. processfallen.

Genom det myckna arbetet i riksdagen för närvarande och propositionens sena framläggande för riksdagen har jag ej varit i tillfälle att i lagtext formulera förestående önskemål, utan hemställer att detta måtte ske genom vederbörande utskott. Rätteligen borde denna senkomna proposition enligt min uppfattning återremitteras till Kungl. Maj:t, för den händelse saken ej varit så brådskande.

På grund av vad sålunda anförts hemställes:

att riksdagen ville i det genom proposition nr 173 framlagda förslaget angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall m. m. vidtaga ovan ifrågasatta ändringar beträffande tiden för upplåtelserna, grunderna för avgäldernas bestämmande, förbehåll rörande det allmännas intressen, ordningen för bestämmande av villkoren vid ny upp-

låtelse samt inrymmande av befogenhet för Kungl. Maj:t och i visst fall även riksdagen att i sista hand pröva huvudsakliga upplåtelser och därmed förenade villkor.

Stockholm den 8 maj 1915.

Carl Lindhagen.